

Kégli Ferenc

Időpontok, események, adatok – Borsod-Abaúj-Zemplén megye könyvtárkultúrájának ötszáz éve

Egyedülálló és példaértékű teljesítményt vittek véghez a miskolci II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár munkatársai. A koronavírus-járvány alatti bezártságot, az otthoni távmunkát többek között arra használták, hogy Prókai Margit igazgató asszony irányításával összegyűjtsék, illetve egybeszerkesszék meggyük könyvtártörténeti eseményeit, és ez év tavaszán közreadják a több mint háromszáz oldalas *Borsod-Abaúj-Zemplén megye könyvtártörténeti kronológiája* című kötetet. A 2020. szeptember 30-ával lezárt kézirat szerkesztési munkálatait *Körtvélyesi Éva* végezte, neki köszönhető a célnak kiválóan megfelelő tipográfia, lapméret és kiadványformátum. Ő tervezte a kötéstáblát is, melynek fedelén az 1525-ben keletkezett *Vitkonics-kódex* úgynevezett *Miskolci töredékének* szövegrészlete látható olyan grafikai megoldással, hogy a kötet címének háttérében – igen hatásosan – a megye körvonala sejlik fel. A kötéstábla belső oldalát, illetve az első és a hátsó előzéklapot a miskolci Lévay József Muzeális Könyvtár gyűjteményének értékes kézírata, a 9. században keletkezett ír *Aldhelm-kódex* töredéke díszíti. A kronológia anyagához adatszolgáltatással hozzájárultak a megyében működő nagyobb városi könyvtárak is, a kiinduló forrás azonban Gerő Gyula országos könyvtártörténeti kronológiája volt.

Az előzmények

Húsz éve, hogy e folyóirat közzé tette a hazai könyvtárak történeti feldolgozását szorgalmazó *Kiáltvány (kiáltás) a hétköznapi könyvtártörténet-írást!* című felhívást,

melyben Gerő Gyula úgy fogalmazott, hogy „[e]ljött az ideje munkához látni, becsülettel megindítani – azokon a tiszteletre méltó helyeken, ahol eddig is folyt: kiteljesíteni – a hétköznapi könyvtártörténet-írás körébe sorolható munkálatokat, nehogy a szakma végleg elveszítse múltját!” (lásd Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 10. évf. 2001. 7. sz. 3–12. p.) Volt hatása ennek a kiáltványnak, kiáltásnak? Úgy gondolom, hogy igen, hiszen erről tanúskodik a *Hehyi könyvtártörténetek* című online könyvészet, amely több mint négyszáz települési, járási, megyei, illetve tájegységi könyvtár történetére vonatkozóan közöl bibliográfiai leírásokat monográfiákról, közleményekről és szakdolgozatokról. Számos könyvtár honlapján megtalálható az intézmény történetének rövidebb-hosszabb összefoglalása, mely sok esetben visszatekint a település könyvtári kultúrájának korai időszakára is.

Gerő Gyula az említett kiáltványban nemcsak könyvtáraink hiteles történetének megírását, hanem a források történeti feldolgozásához, a folyamatok értékeléséhez nélkülözhetetlen időrendi áttekintések, eseménytárak összeállításának szükségességét is szorgalmazta. Írásában felteszi a kérdést, hogy „[v]állalják-e a könyvtárak, hogy [...] – a már meglévő országos kronológia adatainak felhasználásával – elkészítik intézményük vagy területük (városuk, megyéjük) könyvtártörténetének kronológiáját, illetve annak adatbázisát?” Ő maga – példát mutatva, és muníciót adva – összeállította a *Magyar könyvtártörténeti kronológia* eddigi négy kötetét (megjelent 2009-ben és 2014-ben), és megjelenés előtt áll az ötödik kötet is. Egyes könyvtárak maguk is elkészítették eseménytárukat. Nemzeti könyvtárunk *Az Országos Széchényi Könyvtár története évszámokban* címmel tette online elérhetővé adattárát, de országos szakkönyvtárak és egyetemi könyvtárak is készítettek intézménytörténetük mellé kronológiát. Lásd például az Országgyűlési Könyvtár, a BME Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, a Miskolci Egyetem Könyvtár, Levéltár, Múzeum időrendi áttekintését, de ugyanígy járt el a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár is. Kisebb könyvtárak, mint például a kiskunfélegyházi Petőfi Sándor Városi Könyvtár, vagy a gádorosai Justh Zsigmond Művelődési Ház és Könyvtár szintén elkészítette intézménye, illetve települése könyvtári kultúrájának eseménytárát.

Szintén említésre méltó a *Csobai László* nevéhez köthető egész megyére kiterjedő, igaz, mindössze húsz évet áttekintő *Első Békés megyei könyvtártörténeti kronológia. Kivonatos közlés 1985–2005* című kiadvány, amely a Békés Megyei Könyvtár által 2005-ben megjelent, *A 20 év könyve, 1985–2005* című elektronikus dokumentum részeként látott napvilágot.

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kronológia

A miskolci megyei és városi könyvtár munkatársai által összeállított könyvtártörténeti kronológia a könyvtári kultúra teljes megyei spektrumát felöleli. A kötet harmadik oldalán közölt térkép, mely a jelenlegi megyehatárt és annak történe-

ti előzményeit is bemutatja, hatásosan jeleníti meg a gyűjtőkör területi határát. A feldolgozott forrásokról, a gyűjtő- és szerkesztőmunkáról az előszó tájékoztat. A válogatás szerteágazó szempontjait hosszú lenne itt felsorolni. A kronológiában közölt adatokkal, eseményekkel kapcsolatban elég talán annyi, hogy a könyvtári élet szinte minden fontos történése előfordul köztük, kezdve például az intézmény vagy testület alapításától, elhelyezésétől, névválasztásától, névváltoztatásától egészen a könyvtári autó balesetéig. Ugyanígy megtalálhatóak a kötetben a könyvtárosokra vonatkozó fontos személyi információk (kinevezések, kitüntetések, halálozások), valamint válogatva a könyvtári kiadványok, illetve a gyűjtemények könyvritkaságairól szóló információk – hasonlóan az országos kronológiához.

A megyei kronológia két részre oszlik. Az első egység *Borsod-Abaúj-Zemplén megye könyvtártörténeti kronológiája 1525–2010* fejezetcímmel mintegy kétezer tételt tartalmaz, összeállítója Gerő Gyula (820 tétel az ő gyűjtése) és Prókai Margit. Ebben a részben ugyanúgy, ahogy az országos kronológiában (a magánkönyvtárakon, illetve a kölcsönkönyvtári üzleti vállalkozásokon kívül) minden könyvtártípusra vonatkozó esemény és adat szerepel. E rész kezdő éve 1525, a Vitkovics-kódex keletkezésének éve, ugyanis eredetileg ennek a részét képezte az a tizenkét lapnyi terjedelmű, fentebb már említett magyar nyelvű Miskolci töredék, amelyet az Aldhelm-kódex töredékéhez hasonlóan szintén a miskolci Lévay József Muzeális Könyvtár őriz. Ezt követi rögtön 1531, a sárospataki református városi iskola (a későbbi főiskola és könyvtára őse) működésének kezdete. A záró dátum 2010. december 31., amikor is ennek az évnek a folyamán 349 nyilvános könyvtár, két felsőoktatási könyvtár, hat szakkönyvtár és két börtönkönyvtár működött a megyében. Ehhez a részhez függelékként csatlakozik Prókai Margit összeállításában egy szűkített szempontú, százkilencven tételes válogatás *Borsod-Abaúj-Zemplén megye önkormányzati könyvtárainak kronológiája 2011–2020* címmel, amely a kötet második egysége. Ez az előszó szerint nem képezi a kiadvány szerves részét, de megfelelő alap a későbbi kiegészítéshez. Ennek a záró adata 2020. szeptember 5., ekkor jelent meg a II. Rákóczi Ferenc Könyvtár *Miskolc régi képeslapokon* című sorozatának második tagja.

A kezdő 1525-ös és a záró 2020-as dátum között sorjázik az összesen 2188 tétel. Tipográfiai megjelenítésük olvasó- és kutatóbarát: a rekord kiemelt sora az esemény félkövér betűs dátuma. Ahol lehetséges ott az év mellett a hónap és a nap is megjelenítésre került, de mivel nem lehet minden adatot egyetlen naphoz kötni, előfordul, hogy csak az év, vagy az év és a hónap szerepel. A leírás szövegében a kereken háromszázötven egykori vagy jelenlegi település, településrész, külterületi lakott hely neve; a mintegy kilencszáz személynév, továbbá a testületi nevek, a kiadványok címe, a kitüntetések megnevezése dőlt betűvel történik. A szövegek terjedelme és adatközlése változó. Többségük – Gerő Gyula megfogalmazásával élve – az eseménynek, a folyamatnak „egymondatos naplója, diárium”, azonban helyenként előfordul, hogy „bőbeszédű”. Például egy olvasókör, egy könyvtár alapítási dátumánál a szövegben gyakran szerepel-

nek a testület, az intézmény történetének néhol több évtizeddel későbbi adatai és eseményei is. Az ilyen megoldás hely- és papírpazarló, mivel ezek az információk megismétlődnek a tételben említett későbbi dátumnál is.

A kronológia mutatója

Egy nyomtatásban megjelent időrendi összeállításnak nélkülözhetetlen kiegészítője egy jól megszerkesztett mutató, amely nemcsak az adatok és az események sokirányú visszakeresését, hanem az összefüggések, a folyamatok érzékeltetését is lehetővé teszi. Ezt a szolgáltatást a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kronológia egy összevont név-, cím-, földrajzi név- és tárgymutatóval oldja meg. Arról is tájékoztatást kapunk, hogy a könnyebb eligazodás érdekében a személynevek, kiadványcímek, díjak neve dőlt betűvel, a földrajzi és testületi nevek, valamint a tárgyi fogalmak álló betűvel szerepelnek. A hivatkozás minden esetben a kronológiai részben közölt dátum. Egyetlen betűrendben kereshetünk tehát a különböző könyvtártípusokra, gyűjteményekre, tevékenységekre, rendezvényekre, a különböző kitüntetések, díjak átadásának dátumára és minden egyéb könyvtári vonatkozású tematikára. A megszűnt vagy beolvadt egykori településeknél utaló található a jelenlegi település nevére.

A személynevek esetében egy-két kivétellel – igen helyesen – sem a könyvtárosoknál, sem a könyvtárral kapcsolatos más személyeknél nem tartalmazza a tétel a személyek tisztségét és foglalkozását. Ez valóban nem egy kronológia mutatójának, hanem a megyei könyvtárosság életrajzi lexikonának lenne (lesz majd?) a feladata. Kitűnő megoldás, hogy az azonos nevű, de különböző személyek a zárójelbe tett működési helyükkel lettek megkülönböztetve. A személyek névváltozatairól, illetve névváltoztatásairól utalás történik az egységesített (utoljára használt) névre. Ugyanakkor a névváltozatnál is előfordulnak dátumra való hivatkozások, melyek azonban nem szerepelnek a személy egységesített nevével.

Egy kronológia mutatóját a később erre támaszkodó, saját eseménytárat készítőik szempontjaira is gondolva érdemes megszerkeszteni. A jelenlegi felépítése azonban nem intézményközpontú. Egy, a 19. század végén vagy a 20. század elején-közepén, a közösség által létrehozott települési közkönyvtár alapításától napjainkig vagy fennállásáig egyetlen entitás, függetlenül funkciójának, elnevezésének, szervezeti hovatartozásának változásaitól. És ez minden könyvtártípusra vonatkozik. A kötetben alkalmazott rendszerben úgy tűnik, hogy nem jelenik meg ez az entitás, a könyvtárak a mutatóban az adott dátumnál éppen használt nevükön szerepelnek, így a betűrendi besorolásból adódóan az egyazon könyvtárra vonatkozó hivatkozások szétszóródnak – előfordul, hogy más betűcsoportba is kerülnek.

Ezért talán mégis célszerűbb lett volna az országos kronológia harmadik kötetében alkalmazott mutatórendszert adaptálva, elkülönülő egységekben közöl-

ni a személynevek, földrajzi nevek, tárgyi fogalmak, valamint a kiadványcímek mutatóját. Ezáltal a kiemelt településnév alá kerülhetett volna altételként minden helyi könyvtár és egyéb intézmény, testület. Az egységesített intézménynév a kézirat lezárásakor használt, a már megszűnteknél pedig az utolsóként használt név lehetett volna, alatta a korábbi névváltozatokkal – tipográfiailag eltérve az egységesített névtől.

A továbbépítés lehetőségei

A kronológia anyaga nyomtatott formátumában nem bővíthető. De bizonyára lesz majd egy szerkeszthető elektronikus változat, amelybe a 2011 és 2020 közötti nem önkormányzati könyvtárak vonatkozásai és a korábbi időszakok adatai is bekerülhetnek. A járvány alatt nem volt mód széles körű kutatómunkát végezni, de remélhetőleg hamarosan lehetőség nyílik a levéltárakban őrzött, a kronológia gyűjtőkörébe tartozó dokumentumok földolgozására is. Ilyen a Magyar Nemzeti Levéltár *Polgári kori egyesületek* című adatbázisában közölt lista, amelyben megtalálható számos egykori, a kronológiában csak elvéve szereplő olvasókör és egyesület anyagának levéltári lelőhelye, alapszabályának dátuma, iratainak tétel-száma. Ezzel növelhető lenne az eseménytár 19. századi rekordjainak mindössze négyszázalékos aránya.

Szintén alulreprezentált az 1941 és 1950 közötti évtized (a tételek 2,7 százaléka), amelynek tételei kiegészíthetők az Országos Könyvtári Központ felméréseit is tartalmazó *Könyvtártörténeti források 1945–1952* című online adatbázis találatáival. A kronológia bővítoi számára további jelentős – még feldolgozatlan, nem digitalizált – levéltári forrás is rendelkezésre áll a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár állományában. Lásd az *MNL OL XIX-I-11 Népkönyvtári Központ 3. doboz. Vidéki és budapesti könyvtárak címjegyzékei* jelzet alatt található kétkötetes kéziratos bekötött naplót, amely az összes, 1952 őszén a Népkönyvtári Központ felügyelete alá tartozó könyvtár részletes adatait tartalmazza.

Egy település könyvtári kultúrájához szervesen hozzátartoznak a 19. század közepétől az 1940-es évek végéig meglévő könyvkereskedők, antikváriusok vagy magánszemélyek által üzemeltetett kölcsönkönyvtári vállalkozások is. Miskolcon például már 1855-ben megjelentették 77 oldalas, magyar és német nyelvű kölcsönkönyvtári jegyzéküket *Heilprin Mihály* és *Fraenkel (Ferenczi) Bernát* könyvkereskedők, *Baum Tibor* antikvárius pedig újra megnyitotta 1946 novemberében a Kazinczy utca 1. szám alatti modern kölcsönkönyvtárát. Ez alighanem az ilyen típusú kölcsönkönyvtárak egyik záró eseménye volt. Érdemes megemlíteni, hogy Miskolcon kívül Sárospatakon és Sátoraljaújhelyen is működtek kölcsönkönyvtári vállalkozások. Úgy gondolom, hogy a rájuk vonatkozó adatok, események (bár ezek nem könnyen földeríthetők) szintén részei lehetnek egy település, egy megye könyvtártörténeti kronológiájának.

